

REFERENCES

1. Breusenko-Kuznetsov, A. A. (2016). *Metafizicheskaya traditsiya v psikhologii lichnosti: Monografiya* [Metaphysical tradition in psychology of the personality: the Monography]. K. : Logos (rus).
2. Perlovskiy, L. *Fizicheskie i metafizicheskie kontseptsii myshleniya* [Physical and metaphysical concepts of thinking]. Rezhym dostupa: // : <http://magazines.russ.ru/zvezda/1999/8/perlovs.html> (rus).
3. Solovyov, V. S. *Metafizika*. In *Statji dlya entsiklopedii Brokgauza i Efrona*. Data napisaniya: s 1891 [Metaphysics Clauses for Brockhaus and Efron's encyclopedia. Date of a writing: with 1891]. Rezhym dostupa: <http://www.rodon.org/svs/sdebie.htm> (rus).
4. Haydegger, M. (1993). *Vremya i bytie : Stati i vyistupleniya* [Time and life : Clauses and performances]. M. : Respublika (rus).
5. Holodnaya, M. A. (1990). *Suschestvuet li intellekt kak psichicheskaya realnost?* [Is intelligence exist as a mental reality?] *Voprosy psikhologii* [Question of psychology], 5, 121-128 (rus).

Alexander Breusenko-Kuznetsov

LLIGENCE: THE PHILOSOPHICAL AND PERSONOLOGICAL VIEW ON COGNITIVE SPHERE

The article is devoted to the problem of integration of the theoretical and methodological heritage of metaphysical tradition in psychology of personality into the modern psychological science. Up to present the metaphysically-focused approach has been considered as belonging to areas of psychology of personality and history of psychology, but can actually be useful for subject domains of many other psychological sciences, for cognitive psychology in particular. The aim of the article is to introduce the concept of "metaphysical intelligence" as a special form of the organization of cognitive experience of personality. The difference between concepts "metaphysical intelligence" and "metaphysical competence" is basically in the focus of attention. "Metaphysical competence" is functional, focused on successful performance of some activity in which intellectual abilities of personality unite with concrete knowledge from the area of metaphysics. "Metaphysical intelligence" belongs to the area of cognitive abilities as they are, it specifies the presence of specific construction of mind of personality. "Metaphysical intelligence" is essentially humanitarian way of organization of the cognitive experience, aimed at understanding (not explanatory) cognition of the intrinsic parties of the world, the person and their mutual relations. Subjects of intellectual cognition represent the alive complex whole, having the purposeful history of development set by the vector of the spiritual beginning (idea). The intelligence gravitates to transparadimality on the basis of dialogue of senses.

Keywords: *intelligence, personality, metaphysics.*

УДК 159.9

doi: 10.15330/ps.8.1.36-43

Мирослав Савчин

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
msavchun@gmail.com

ПРОБЛЕМА ХАРАКТЕРУ В КОНТЕКСТІ ДУХОВНОЇ ПАРАДИГМИ ПСИХОЛОГІЇ

Аналізується сучасний етап дослідження проблеми характеру, причини зникнення інтересу до неї. Спираючись на методологічний, теоретичний і прикладний ресурси духовної парадигми психології констатується, що головними властивостями характеру є духовна і моральна спрямованість та гармонійність характеру. Стверджується, що для духовно спрямованого характеру властива виражена орієнтація на Я-духовне та вищі духовні цінності (віра, любов, добро, свобода і відповідальність). Моральна спрямованість характеру проявляється у безумовному прийнятті особистістю цінності іншого, моральному ставленні до себе, справи, матеріальних благ. Аморальність характеру зумовлена нездатністю особистості до диференціації добра і зла, несформованістю морального самоконтролю. Гармонійність характеру полягає в його цілісності, моральній силі, узгодженості і помірності прояву рис характеру. Дисгармонійність характеру визначається поєднанням корисливості, еоцентризму, екстернальності, тривожності, емоційної лабільності, слабкої волі. Дисгармонія проявляється в акцентуації, невротичності і психопатичності характеру. Найвищим рівнем дисгармонії є його психопатологія. На основі виділених властивостей характеру, які водночас слугували критеріями, виділено типи характеру. Духовно і морально спрямованому гармонійному і цілісному типові притаманна цілісна структура узгоджених конструктивних рис. Особистості з духовно і морально спрямованим дисгармонійним характером властиве неадекватне трактування та реалізація в житті духовних цінностей (декларативність, невротичність). Соціально-психологічному, морально інферентному типові характеру притаманна зайва акцентуація на адаптації до

оточення поза духовно-моральним розвитком. Дисгармонійний тип характеризується соціально-психологічною нерівноваженістю, несформованістю моральності та духовного начал. Психопатичний тип відзначається поєднанням вираженого егоцентризму, безвідповідальності, агресивності з антисоціальною діловою спрямованістю. Констатується, що у досліджуваній вибірці найчастіше зустрічається дисгармонійний тип, а найрідше – психопатичний.

Ключові слова: характер, тип характеру, гармонійність, моральність, духовність.

Постановка проблеми. Характерологія – галузь психології особистості, найважливішими завданнями якої є вивчення суті типів та індивідуальних особливостей характеру з метою аналізу та прогнозування поведінки людини в різних ситуаціях і з'ясування умов становлення духовно і морально спрямованого, гармонійного та цілісного характеру. Найпоширенішим визначенням у вітчизняній психології є розуміння характеру як загальної властивості особистості, що узагальнює сукупність виражених, взаємозалежних, стійких індивідуальних її властивостей, що проявляються в діяльності, спілкуванні й ставленні до людей, до себе, до праці, до світу в цілому, зумовлюючи типові для неї способи поведінки. На думку О. Ф. Лазурського [6], характер – це стійка структура особистісних рис, детермінованих як ендопсихічними чинниками (темпераментом, афективністю, підсвідомими установками, звичними стереотипами реагування), так і екзопсихічними чинниками (системою ставлень людини), які визначають індивідуальну своєрідність і особливості поведінки.

Різні вчені по-різному розглядали характер, зокрема, як: 1) «тенденцію» Ф. Поллан [11]; 2) «схильність» О. Ф. Лазурський [6]; 3) «властивість» особистості; сукупність стійких «рис»; 4) систему набутих позитивних або негативних «звичок» сприйняття, ставлення та поведінкового реагування; 5) прояв темпераменту в соціальних умовах; 6) індивідуальний життєвий стиль (А. Адлер); 7) систему мотивів (О. М. Леонтьєв) і ставлень особистості (В. М. Мясіщев); 8) індивідуальне поєднання суттєвих властивостей, що виражають ставлення людини і проявляються у поведінці, поєднання здібностей і темпераменту (Б. М. Теплов); 9) типові способи вирішення особистісних проблем (особистісний підхід); 10) міра врівноваженості внутрішнього і зовнішнього світів особистості; 11) особливості адаптації людини до оточення [17].

Проблема становлення характеру найбільш інтенсивно вивчалася переважно у минулому ХХ ст. На сьогодні існує необхідність осучаснення досліджень феномена характеру, введення до сфери проблематики таких нових поглядів і понять як: занурення людини у медіапростір, віртуальне спілкування, звернення до духовних засад. Аналіз психологічної літератури показує, що останнім часом психологи зневажливо ставляться до характеру як до морально-духовного феномену. Це зумовлено знеціненням проблеми духовності і моральності взагалі та психоаналітичними висновками щодо нібито негативного значення моральності в процесі розвитку неврозів. Сьогодні, на жаль, ще відсутня єдина духовно-моральна концепція характеру, яка б інтегровала моральні цінності (чесності, мужності, помірності, освіченості) з духовними (служінням, релігійністю, сумлінням, альтруїзмом, жертівністю).

Уперше М. Є. Бурно [4] системно виділив загальні властивості характеру, які відзеркалюють загальні критерії його гармонійності і розташовуються вздовж осей: моральна вихованість – невихованість; цілісність – неповнота; врівноваженість – нерівноваженість; сила – слабкість; м'якість – жорсткість характеру. Традиційно дослідник виділяють такі властивості характеру: визначеність характеру, спрямованість, гармонійність, глибина, урівноваженість, цілісність, стійкість, мінливість, м'якість, жорсткість, активність, сила, повнота та ін. Зазначені властивості характеру перебувають у складному, іноді суперечливому співвідношенні (наприклад, моральний, але нерівноважений, або сильний, але морально невихований характер).

Метою даної статті є висвітлення властивостей та типів характеру в контексті духовної парадигми [13–15].

Аналіз останніх публікацій. Здійснений нами теоретико-методологічний аналіз дозволив встановити, що найголовнішими властивостями характеру є його духовна і моральна спрямованість та гармонійність. Християнська антропологія розглядає характер як систему стійких особистісних тенденцій відповідно до ієрархічних підструктур духу, душі й тіла. Святі отці (Макарій Великий, Авва Дорофій, Єфрем Сирін, Максим Сповідник, Григорій Нисський, Кассіан Римлянин та інші) досить рідко використовували термін «характер», а частіше говорили про «вдачу», «норов» людини. Християнська етика розглядає в якості основного постулату принцип *правильності* життя (формування духовно-моральної спрямованості й міри задоволення тілесних потреб). Для духовно спрямованого характеру особистості властива виразна орієнтація на Я духовне, на вищі духовні цінності. У своїй поведінці вона реалізує віру, любов, добро і бореться зі злом, культивує трансцендентну свободу, яка невіддільна від відповідальності, а головною інстанцією відповідальності є власне сумління як внутрішній голос Бога.

Совість визначає духовні закони і схиляє до них волю. Коли воля людини керується совістю, зникає внутрішній моральний конфлікт [16]. Функція совісті – чесна рефлексія вчинків, прагнення до добра, почуття обов'язку, відповідальності. Вона нормує поведінку, виконуючи функції самоусвідомлення й самоконтролю та перебуваючи у таких станах: *блага* (справедлива, щира); *нерозуміння* (слабка, недовірлива); *нестійкості* (несвідома); *порочності* (лицемірна); *знищеності* – відсутність совісті [2].

Якщо людина не веде духовної боротьби з власною недосконалістю, то схильність до зла стає звичною, а з часом й непереборною силою [8]. Природні властивості душі (любов, віра, милосердя, доброта) перетворюються у самолюбство, безвір'я, злість, нетерпимість, прагнення до безмежних задоволень [5]. Аморальні характерологічні звички дезорганізують волю, виводять з-під контролю емоції, уяву, що викликає розвиток невротичного характеру. На думку Д. О. Авдєєва, «неврози справедливо називають запущеною формою пристрастей – гріховних навичок, які стали рисами характеру. Основою невротичної симптоматики є нездатність людини до любові, а там, де немає любові, зростає байдужість, ворожість, нетерпимість, заздрісність» [1].

Тривале почуття задоволення розвиває егоїзм, змушує забути про тих, хто страждає. Тільки з досвіду скорботи впливає співчуття, милосердя. Скорбота і хвороби посиляються Богом з метою морального виправлення і очищення людини [18]. Водночас страждання може як пом'якшити душу, так і озлобити її, що залежить від ставлення людини до нього. Якщо вона терпляче переносить страждання, то опановує найвищими чеснотами смиренності та самовідданості. Через скорботу людина дістає силу допомагати людям: «Хто сам постраждав, той і іншим може допомогти» [3].

Християнська аскетика надає великого значення належному духовному спрямуванню розуму, яке досягається шляхом довільного зосередження людини на духовних явищах. До характерологічних показників здорового розуму належать такі чесноти: сумлінність, обачність, довіра, любов до мудрості, інтуїтивне відкриття істини [16].

Ще однією з виділених нами властивостей характеру є його моральна спрямованість. Усі дії та вчинки людини мають моральну якість: вони можуть бути добрими, злими й нейтральними [16]. Справа, якою займається людина, може бути доброю, якщо має своєю спонукальною причиною певну чесноту (наприклад, допомога за мотивами любові, співчуття, жалості, доброти). Моральна спрямованість характеру пов'язана зі значущими переживаннями людини сенсу життя, задоволеності від нього, радості від самоствердження, самовираження та самореалізації тощо. Вона визначає розвиток духовно-моральних якостей – совісності, альтруїзму, відповідальності, чесності, доброзичливості, дотримання моральних принципів та відсутність егоцентризму, безвідповідальності, лицемірства, корисливості та агресивності.

Моральність вчинків оцінюється за їх мотивами і засобами [9]. Аморальна мета в добрій справі знищує її доброту, а добра мета в злій справі не надає їй своєї доброти.

Моральне життя полягає в тому, щоби всі цілі й дії людини спиралися на моральні чесноти і слугували добру [16]. Якщо духовна моральність проявляється як служіння Богу шляхом віри, молитви і добрих справ, то соціальна (*природна*) моральність – як добродійність щодо навколишніх людей. Критерієм сформованості морального ставлення до людей є визнання цінності кожної особистості, духовної любові до неї, які доповнюються духовними антиноміями, що застерігають від ідеалізації будь-якої людини. Здатність до антиномічного поєднання любові до людини з реалістичним сприйняттям її дій визначає духовну мудрість особистості. Добрими справами можуть бути і думки, і слова, і вчинки, які контролюються духовним розумом і волею при сприянні Божої благодаті.

Про низький рівень моральності людини свідчить її нездатність до диференціації добра і зла. Моральний самоконтроль дає можливість людині гармонізувати вроджені психологічні задатки і знаходити адекватні форми прояву своїх сильних рис. Моральна спрямованість характеру проявляється у моральному ставленні до себе (скромність, самокритичність, гідність, самоповага). Несформованість морального ставлення до себе спричинене егоцентризмом, самозакоханістю або, навпаки, почуттям хронічної провини й страху перед людьми. Одним із видів моральнісних ставлень до себе є ставлення до свого тіла, якому притаманні інстинктивні потяги (харчування, розмноження, здійснення рухів тощо). Обмеження цих потреб розумною мірою перешкоджає розвитку пристрастей [16]. Сформованість морального ставлення до тіла визначає стриманість, здатність до самообмеження, стресостійкість, активність. Тіло має бути міцним, жвавим, легким, але підпорядкованим волі й розуму. Щоб привести його в такий стан, необхідно дотримуватися помірності у їжі, у сні, розмовах, розвагах, моральному ставленні до матеріальних благ як до засобів існування, а не як до мети життєдіяльності. Людина має звільнитися від почуття егоїстичного володіння речами шляхом добродійності [5]. Моральнісне ставлення до справи полягає у сумлінності, цілеспрямованості, ініціативності, наполегливості, умінні довести справу до кінця, відповідальності, а відсутність морального ставлення проявляється у лінощах, безвідповідальності.

Третьою, на нашу думку, фундаментальною властивістю характеру є його гармонійність. Вона полягає у його цілісності, моральній силі, узгодженості й помірності прояву моральних якостей, що визначає здатність особистості до мирного співіснування з людьми. Гармонійний характер є цілісною структурою узгоджених конструктивних рис, в якій кожна риса виражає певне моральне ставлення людини, яке здійснює контроль над деструктивними якостями і забезпечує духовно-моральну саморегуляцію, моральну силу, врівноваженість, адекватну поведінку і визначає конструктивність взаємин. Гармонійний характер свідчить про узгодженість розуму, волі й почуттів людини. Поєднання погоджених між собою рис визначає конгруентність особистості, яка зумовлює цілісність характеру [10].

Гармонійність характерологічного розвитку забезпечується духовною спрямованістю особистості (Б. С. Братусь, Ф. Ю. Василюк, М. В. Савчин), єдністю її розуму, почуттів і волі (Ф. Затворник), актуалізацією найвищої потреби в пошуках сенсу життя (В. Франкл, Д. О. Леонт'єв, Т. М. Титаренко), розкриттям духовного потенціалу особистості (Е. О. Помиткін, М. В. Савчин), що сприяє її моральній самоактуалізації (А. Маслоу, Г. О. Балл).

Рівень гармонійності характеру зумовлений повноцінною сформованістю усіх його складових (духовні, моральні, соціально-психологічні, комунікативні, інтелектуально-креативні, вольові, емоційно-почуттєві, психосоматичні властивості), духовною і моральною спрямованістю, здатністю особистості до духовно-моральної самоактуалізації й духовної любові, подоланістю егоїзму, моральною вихованістю-невихованістю; цілісністю-неповнотою (суперечливістю) характеру; врівноваженістю-неврівноваженістю; силою характеру-безхарактерністю (слабкістю) та активністю, добрим самопочуттям, настроєм, відчуттям щастя.

Навпаки, дисгармонійність характеру – це недостатня сформованість духовних, моральних та вольових якостей, дисбаланс між духовно-моральним та емоційно-вольовим розвитком. Дисгармонія характеру визначається поєднанням корисливості, егоцентризму, екстернальності, тривожності, емоційної лабільності, слабкої волі. В його структурі існує внутрішній конфлікт між духовною, моральною та соціально-психологічною складовими, з одного боку, і психосоматичною та емоційно-почуттєвою складовими, з іншого боку. Найвищим рівнем дисгармонії характеру є його психопатологія. Акцентуація характеру зумовлена наявністю незначних спотворень у структурі особистості. Невротичний і психопатичний характер формуються на основі серйозних спотворень у структурі особистості (середній рівень дисгармонійності), а психотичний характер є результатом часткового або повного розпаду особистості. Для психопатичного характеру притаманні дефекти духовно-моральної самосвідомості особистості, які проявляються у безвідповідальності, нездатності до морального вибору, прояву вищих духовних почуттів, турботи про навколишніх. Дефекти духовно-моральної самосвідомості проявляються у спотворенні ієрархії мотивів особистості, зумовлюють порушення зв'язку між оцінкою ситуації, свідомо прийнятим наміром і можливістю його реалізації [12]. Потреби, які набувають ознак потягів, переростають в афектогенні ситуаційно-імпульсивні мотиви психопатичної самоактуалізації. Такими мотивами виступають: егоцентризм, непомірне прагнення до визнання, тенденція до домінування й володіння, завищена самооцінка, впертість, уразливість, нетерпимість, схильність до пошуків приводів для розрядки афективної напруги.

У невротичному характері духовно-моральна недосконалість особистості значно менше виражена порівняно з психопатичним характером. Усі форми характерологічних дисгармоній мають загальну детермінуючу ознаку: несформованість духовної та моральної сфер, що зумовлює недостатню емоційно-вольову саморегуляцію й визначає порушення соціально-психологічної адаптації та нездатність людини до конструктивних взаємин. Відсутність єдиного духовного і морального спрямування світогляду перешкоджає розвитку цілісного й гармонійного характеру людини.

Виклад основного матеріалу. Важливим завданням вивчення характеру є з'ясування його типів. Імперативи духовної парадигми дозволили запропонувати нову типологію характерів. Вперше проблема класифікації характерів представлена у працях Платона, Теофраста, Аристотеля, Гіппократа, Галена. Полягає вона у визначенні типових характерологічних ознак, притаманних певним соціальним групам. Так, Платон створив типологію характерів, засновану на етичних принципах. Теофрасту належить одна з перших спроб ретельної описової класифікації характерів на основі моральних критеріїв, відхилення від яких визначає тип, що відбиває якісні ознаки певної характерологічної дисгармонії. Уже в наші часи П. Ф. Лесгафт трактував тип характеру як свідоме ставлення людини до навколишнього світу, рівень його морального розвитку. Основним критерієм типології П. Ф. Лесгафта виступає поєднання моральної, інтелектуальної та вольової складових характеру [7].

Наш аналіз показує, що основними критеріями виділення типів характеру є його духовна і моральна спрямованість, гармонійність та цілісність. На основі типологічного аналізу та вивчення емпіричних даних насамперед за допомогою використання монографічного методу, методу узагальнених характеристик, опитування було виділено типи характерів, зокрема, духовно і морально спрямований гармонійний тип, духовно і морально дисгармонійний, соціально-психологічний гармонійний, дисгармонійний і психопатичний типи.

Духовно і морально спрямованому, гармонійному та цілісному типові притаманна цілісна структура узгоджених конструктивних рис, яка визначає сформованість усіх складових характеру і відповідність загальним критеріям гармонійності, урівноваженості, сили, оптимального поєднання м'якості й жорсткості. Особистості з духовно-гармонійним типом характеру володіють високим духовним потенціалом, у них розвинені всі складові

характеру, зокрема, вони володіють розвинутим моральним самоконтролем, сумлінністю, відповідальністю, здатні до самовладання у складних ситуаціях, духовно-моральною самоактуалізацією, гармонійними стосунками, альтруїзмом, безкорисливою допомогою потребуючим, творчою співпрацею з іншими, совісністю, альтруїзмом, відповідальністю, чесністю, терплячістю, організованістю, доброзичливістю, емпатією, креативністю, принциповістю, толерантністю, емоційною стійкістю, оптимізмом, миролюбністю. Гармонійність психосоматичного, емоційно-почуттєвого і вольового компонентів зумовлює емоційно-вольову врівноваженість особистості, яка стає основою для розвитку психологічної адаптації особистості. Характер духовно-гармонійних осіб не залежить від психосоматичних факторів та зовнішніх впливів.

Особистість, яка володіє духовно і морально спрямованим, дисгармонійним типом характеру, неадекватно трактує та неадекватно реалізує в житті духовні цінності (віру, любов, добро, свободу, відповідальність), які набувають невротичного характеру. Вона культивує декларативну духовність, орієнтується на загальнолюдські цінності, а не на цінності трансцендентної духовної природи. Замість віри їй властиве релігійне почуття, замість жертвовної, рівної до всіх любові – любов вибіркова, яка є не жертвовною, а поєднана з ревністю, прагне більше свободи для себе, ніж свободи для інших, проявляє вибірккову відповідальність. У центрі її внутрішнього світу перебуває її егоїстичне Я. Вона ставить вищі моральні вимоги до інших, ніж до себе, має завищену моральну самооцінку. У поведінці проявляє непослідовність, нерішучість.

Особистість з *соціально-психологічно гармонійним типом* характеру ставить надмірний акцент на психологічній адаптації поза духовно-моральним розвитком. Це успішна, але самотня людина, часто страждає, оскільки нездатна вийти за межі власного егоцентризму і пережити духовні почуття любові, єдності зі світом. Цей тип характеру проявляється у толерантному ставленні до інших людей у значущих стосунках, що поєднується з мотивами корисливості, марнославства; поведінка у складних ситуаціях частіше відзначається впевненістю, оптимізмом, креативністю, але іноді можуть проявлятися імпульсивність, нетерплячість; в діяльності виявляється організованість, активність. Цей характер достатньо цілісний, але його складові не цілком гармонійно узгоджені, що свідчить про його неповноту. За сприятливих умов урівноваженість і сила вольової, інтелектуально-креативної та соціально психологічної складових характеру дозволяє особистості перебувати у відносно комфортному психологічному стані. Соціально-психологічна адаптація дозволяє такій людині доволі успішно функціонувати в соціумі. Цей характер визначає соціально-психологічний комфорт людини, здатність до успішної адаптації до оточення, самореалізації в професійній діяльності.

Дисгармонійний тип не володіє гармонійною цілісною, духовною спрямованістю, моральною вихованістю, визначається неврівноваженістю (несформованість моральнісних ставлень до інших маскується лицемірними проявами доброзичливості, емпатії, але у вчинках простежується безвідповідальність). У складних соціальних ситуаціях такі особистості проявляють тривожність, ригідність, фіксуються на проблемі за активного прагнення до її вирішення. Діяльність відзначається педантизмом, нетерплячістю, прагненням закінчити розпочату справу, але для цього не вистачає організованості, енергійності й самоконтролю.

Психопатичний тип характеризується поєднанням вираженого егоцентризму, корисливості, безвідповідальності (екстернальності), агресивності з антисоціальною діловою спрямованістю, що зумовлює соціально-психологічну дезадаптацію. В особистостей з таким типом характеру недорозвинена воля, самоконтроль, відсутні організованість, стресостійкість. Така людина не володіє моральними якостями (совісністю, альтруїзмом, доброзичливістю, емпатією), може почувати себе в зоні емоційного комфорту, проте створює незручності та емоційні страждання іншим людям своїм жорстким, безвідповідальним ставленням до них.

Висновки та перспективи досліджень. Застосування методів монографічного вивчення, включеного спостереження, методу узагальнених характеристик на досліджуваній нами вибірці (студентська молодь – 156 осіб) дозволимо виявити поширеність виділених типів характеру. Зокрема, встановлено, що найпоширенішим типом характеру є дисгармонійний тип (36,5%), духовно і морально спрямований, дисгармонійний (26,4%), соціально-психологічно гармонійний (23,8%), духовно і морально спрямований (9,6%), психопатичний тип (3,7%).

Виявлені властивості та структура характеру і конкретні характеристики типів мають теоретичне і практичне значення. Зроблені узагальнення можуть бути використані для виявлення підтипів характерів та створення нових виховних технологій, які забезпечують розвиток духовно і морально спрямованого, гармонійного, цілісного характеру та попереджували становлення дисгармонійного і психопатичного характерів.

1. Авдеев Д. А. Душевные болезни: православный взгляд / Д. А. Авдеев. – М. : Дар, 2005. – 81 с.
2. Архимандрит Платон (Игумнов). Православное нравственное богословие / Архимандрит Платон Игумнов. – М. : Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1994. – 187 с.
3. Библия: Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета. – М. : Изд. Московской патриархии, 1983. – 1372 с. Евр. 2:18.
4. Бурно М. Е. О характерах людей / Марк Бурно. – М. : Академический проект, 2006. – 2-е изд. – 368 с.
5. Зарин С. М. Аскетизм по православно-христианскому учению: этико-богословское исследование / Святые отцы и учителя церкви в исследованиях православных ученых / С. М. Зарин. – М. : Паломник, 1996. – 682 с.
6. Лазурский А. Ф. Классификация личностей / А. Ф. Лазурский // Психология индивидуальных различий: хрестоматия / под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романова. – М. : ЧеРо, 2000. – 776 с.
7. Лесгафт П. Ф. Собрание педагогических починений: Т. III.: Семейное воспитание ребенка и его значение / П. Ф. Лесгафт – М. : Физкультура и спорт, 1956. – 439 с.
8. Михнов-Вайтенко Г. Как вредят людям бесы / Священник Григорий Михнов-Вайтенко. – М. : Лепта Книга, 2012. – 96 с.
9. Нравственность: словарь по этике. – 4-е изд. / под ред. И. Кона. – М. : Политиздат, 1981. – 430 с.
10. Олпорт Г. В. Становление личности: избранные труды / Г. Олпорт / под ред. Д. А. Леонтьева. – М. : Смысл, 2002. – 316 с.
11. Поллан Ф. Психология характеров: [пер. Ф. Павленкова] / Франсуа Поллан. – СПб., 1896. – 243 с.
12. Психотерапевтическая энциклопедия / под ред. Б. Д. Карвасарского. – СПб. : Питер Ком, 1998. – 752 с.
13. Савчин М. В. Духовна парадигма психології: монографія / М. В. Савчин. – К. : Академвидав, 2013. – 252с. – (Серія «Монограф»).
14. Савчин М. В. Духовний потенціал людини: [монографія]. – Вид. 2-ге, пер., доп. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010, – 508 с.
15. Савчин М. В. Здатності особистості: монографія / М. В. Савчин. – К. : Академвидав, 2016. – 288 с. – (Серія «Монограф»).
16. Творения иже во святых отца нашего Феофана Затворника: Начертание христианского нравоучения. – 2-е изд. – М. : Правило веры, 1998. – с. 266–279.
17. Характер, его строение и формирование. Характер и личность [Электронный ресурс] // Общая психология: познай себя и окружающих – Режим доступа: <http://www.follow.ru/article/77> (19.05.15). – Назва з екрану.
18. Шиманский Г. И. Учение святых отцов и подвижников Православной Церкви о борьбе с главными греховными страстями и о добродетелях / Г. И. Шиманский. – М. : Изд-во Сретенского монастыря, 2006. – С. 422–432.

REFERENCES

1. Avdeev, D. A. (2005). Dushevnyie bolezny: pravoslavnyii vzhliad [Mental illnesses: orthodox view]. M. : Dar (rus).
2. Arkhymandryt, Platon (Yhumnov) (1994). Pravoslavnoe npravstvennoe bohoslovye [Orthodox moral theology]. M. : Sviato-Troytskaia Serhyeva Lavra (rus).
3. Byblyia: Knyhy Sviashchennoho Pysanyia Vetkhoho I Novoho Zaveta (1983). [Bible: Books of the Holy Scriptures of the Old and New Testament]. M. : Yzd. Moskovskoi patryarkhyu (rus).
4. Burno, M. E. (2006). O kharakterakh liudei [About the characters of people]. M. : Akademycheskyi proekt (rus).

5. Zaryn, S. M. (1996). Asketyzm po pravoslavno-khrystyanskomu ucheniyu: etyko-bohoslovskoe issledovanye [Asceticism according to the orthodox christian doctrine: an ethical and theological study]. *Sviatyie ottsy y uchytely tserkvy v yssledovaniakh pravoslavnyikh uchenyikh* [Priests and church teachers in the studies of orthodox scientists]. M. : Palomnyk (rus).
6. Lazurskiy, A. F. (2000). Klassyfykatsiya lychnosti [Classification of personalities]. *Psykhologhiya yndyvudualnykh razlychyi: khrestomatiya* [Psychology of Individual differences: reader] pod red. Yu. B. Hyppenreiter, V. Ya. Romanova. M. : CheRo (rus).
7. Leshaft, P. F. (1956). Sobranye pedahohycheskykh sochynenyi: T. III.: Semeinoe vospytanye rebenka y eho znachenye [Collection of pedagogical comments: T. III. : Family upbringing of the child and its meaning]. M. : Fyzkultura y sport (rus).
8. Mykhnov-Vaitenko, H. (2012). Kak vredit liudiam besyi [How demons harm people]. M. : Lepta Knyha (rus).
9. *Nravstvennost: slovar po etyke* [Morality: a dictionary of ethics] (1981) pod red. Y. Kona. M. : Polytyzdat (rus).
10. Olport, H. V. (2002). Stanovlenye lychnosti: yzbrannyye trudy [Formation of personality: selected works] pod red. D.A. Leonteva. M. : Smyisl (rus).
11. Pollan, F. (1896). Psykhologhiya kharakterov [Psychology of characters] pod per. F. Pavlenkova. SPb (rus).
12. *Psykhoterapevticheskaia entsyklopediya* [Psychotherapeutic encyclopedia] (1998) pod red. B. D. Karvasarskoho. SPb. : Pyter Kom (rus).
13. Savchyn, M. V. (2013). Dukhovna paradyhma psykhologii: monohrafiia [Spiritual paradigm of psychology: monograph]. K. : Akademvydav (ukr).
14. Savchyn, M. V. (2010). Dukhovnyi potentsial liudyny [Spiritual human potential] [monohrafiia]. Vyd. 2-he, per., dop. Ivano-Frankivsk : Misto NV (ukr).
15. Savchyn, M. V. (2016). Zdatnosti osobystosti: monohrafiia [Ability of personality: monograph]. K. : Akademvydav (ukr).
16. *Tvorenyia yzhe vo sviatyikh ottsa nasheho Feofana Zatvornyka: Nachertanye khrystyanskoho npravoucheniya* [The Creations of the father of our father theophan the recluse: the inscription of the christian morals] (1998) 2-e yzd. M. : Pravylo veryi (rus).
17. *Kharakter, eho stroenye y formyrovanye. Kharakter y lychnost* [Character, its Structure and Formation. Character and Personality]. [Elektronnyi resurs]. *Obschchaia psykhologhiya: poznai sebia y okruzhaiushchykh* [General psychology: know yourself and others]. – Rezhym dostupu: <http://www.follow.ru/article/77> (19.05.15). Nazva z ekranu. (rus).
18. Shymanskiy, H. Y. (2006). Uchenye sviatyikh ottsov y podvyzhytkov Pravoslavnoi Tserkvy o borbe s glavnyimi hrehkovnyimi strastiami y o dobrodeteliakh [The teaching of the priests and devotees of the Orthodox Church about the struggle against the main sinful passions and virtues]. M. : Yzd-vo Sretenskoho monastyiria, 422-432 (rus).

Myroslav Savchyn

PROBLEM OF A CHARACTER IN THE CONTEXT OF THE SPIRITUAL PARADIGM OF PSYCHOLOGY

The current research stage of the problem of character and the reasons why this problem is of no interest any more have been analyzed. Basing on the methodological, theoretical and applied resources of the spiritual paradigm of psychology, it is claimed that the main character qualities are the spiritual and moral orientations and character harmony. It is stated that the spiritually-oriented character possesses a distinct orientation towards the I-spiritual and higher spiritual values (faith, love, good, freedom and responsibility). The individual's moral orientation of character is expressed through the unconditional acceptance of the other person's value, moral attitude to himself, work, and material goods. The immorality of character is caused by the individual's inability to differentiate between good and evil, incapacity of moral self-control. Character harmony lies in its entirety, moral strength, coordination and moderation in the expression of character features. Character disharmony is recognized in the combination of selfishness, egocentrism, extravagance, anxiety, emotional lability, weakness. Disharmony is displayed in the accentuation, neurotic and psychopathic states of character. The highest level of disharmony is its psychopathology. On the basis of the singled out character features, which were simultaneously considered as the criteria, the following types of character were distinguished. The spiritually and morally-oriented harmonious and holistic type possesses the integral structure of coordinated constructive features. People who have a disharmonious spiritually and morally-oriented character are characterized by the inadequate interpretation and realization of spiritual values (declaration, neuroticism) in their life. Social-psychological, morally indifferent character type is distinguished by being excessively accentuated on adaptation to his environment beyond the spiritual and moral development. The disharmonious type is characterized by social-psychological imbalance, inappropriate formation of morality and spiritual principles. The psychopathic type is notable for the combination of expressive egocentrism, irresponsibility, aggressiveness in combination with antisocial activity. According to the researched sample, the most frequent type is the disharmonious type, and the rarest type is the psychopathic one.

Keywords: character, character type, harmony, morality, spirituality.